

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

EXAMENSARBETE

magisteruppsats,
HT-2023

Examensarbete i Bibelvetenskap: Nya Testamentet
Teologiska programmet

Genom ordet har allt blivit till

Ekologiska läsningar av Johannes 1:1-18

Författare: Charlotte Hedberg

Handledare: Hanna Stenström

Enskilda Högskolan Stockholm

Jag vill tacka alla som stöttat mig i processen att skriva denna uppsats. Stort tack till min handledare Hanna Stenström, familj, vänner och klasskamrater.

Engelsk titel

Through him all things were made

Ecological readings of John 1:1-18

Nyckelord

Nya Testamentet; Johannesprologen; *logos*-begreppet; ekoteologi; exegetik; ekologisk hermenutik; Johannesevangeliet

Innehållsförteckning

1. Kapitel 1: Inledning

1.1. inledande ord...	6
1.2. Syfte.....	7
1.3. Frågeställning.....	7
1.4. Material och avgränsning.....	7
1.5. Disposition.....	8
1.6. Tidigare forskning.....	9
1.7. Metod.....	9

Kapitel 2 Logos i exegetisk kommentarslitteratur

1. Hymn.....	10
2. Gnostiska texter.....	11
3. <i>Logos</i> i Hellenistisk filosofi.....	11
4. Den judiska kontexten.....	12
5. Logos och visheten.....	12
6. Filon.....	14
7. Memra-begreppet.....	15
8. <i>Ordet i Genesis</i>	16
9. Logos och Torah.....	17
1. Sammanfattning av bakgrunden.....	18

Kapitel 3 Ekologiska läsningar

1.1. Ekologisk hermeneutik.....	19
1.2. Susan Miller - <i>John's Gospel</i> (artikel ur <i>The Oxford Handbook of the Bible and ecology</i> .....)	21
1.3. <i>John and earth bible commentary</i> av Daly-Denton.....	22
1.4. <i>Church of the wild</i> av Victoria Loorz.....	24
1.5. Miller, Daly-Denton och Loorz utifrån de ekologiska hermeneutiska metoderna.....	28

Kapitel 4

1. Jämförelser av resultat	30
2. Diskussion	34
3. Slutsats	38
Bibliografi	40

Kapitel 1

1.1 Inledande ord

Johannesprologen inleds med de berömda orden ” I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud”. Det svenska ordet motsvarar det grekiska ordet *logos* (λόγος). I den här uppsatsen har jag intresserat mig för *logos*-begreppets betydelse. Det var efter att jag läste Victoria Loorz ekoteologiska bok *Church of the wild* (2021), där hon presenterar en alternativ betydelse av det grekiska ordet *logos* som jag började fundera på vilka tolkningar vi gör och vad dessa får för betydelser.¹ Loorz menar att den traditionella översättningen *logos* - Ordet egentligen inte är den riktiga. Istället menar hon att samtal ligger närmare dess grundbetydelse. Hennes bok är skriven utifrån en ekoteologisk horisont där hon söker nya sätt att relatera i vår relation till skapelsen. Genom att tolka *logos* som samtal öppnas en helt ny förståelsehorisont upp och nya sätt att se på vem Jesus Kristus är.

Men hur kommer det sig att jag inte läst denna översättning förut? Kan man påstå att *logos* skulle betyda något annat än Ordet? Inom mig föddes en nyfikenhet på att gå till botten med *logos* historia. Denna uppsats blev därför startskottet att börja gräva i hur *logos* har tolkats inom mer historisk kritiska exegetiska kommentarer men också jämföra dessa med hur så kallade ”ekologiska” läsningar av bibeln förstått begreppet. Jag använder ekologiska läsningar eftersom det är ett etablerat begrepp som förekommer i den akademiska litteraturen. Vad det betyder kommer jag att gå in på i teori och metod-delen. Genom att förena och jämföra olika perspektiv hoppas jag kunna belysa komplexiteten och djupet i *logos*-begreppet och dess budskap om Ordet och Guds närvaro.

När jag i det följande skriver *logos* så syftar jag alltså på ett ord som inte har en enkel översättning utan kan översättas på många olika sätt och öppnar för många olika tankevärldar. Det är alltså ett mycket filosofiskt och teologiskt laddat begrepp och betyder mer än vad som

---

¹ Loorz, V, 2021. *Church of The Wild: How Nature Invites Us Into The Sacred*. Minneapolis, MN: Broadleaf Books.

kan återges från ett lexikon. Men för enkelhetens skull skriver jag *logos* och inte *logos*-begreppet.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka betydelsen av *logos* i Johannesprologen i etablerad exegetisk kommentarslitteratur men även undersöka om ekologiska läsningar av Johannesevangeliet gör andra tolkningar av begreppet.

1.3 Frågeställning

Vilka tolkningar av ”logos” är de etablerade i exegetisk kommentarlitteratur?

Hur har Johannes 1:1-18 med särskild vikt vid *logos*-begreppet tolkats i ekologiska läsningar av bibeln?

Vilka skillnader och likheter finns det mellan historisk-kritiska och ekologiska tolkningar av Johannesprologens *logos*?

1.4 Material och avgränsning

Den bibeltext som behandlas i uppsatsen är Joh 1:1-18, varav primärt fokus är dess bruk av *logos*. Jag kommer också som material använda tre etablerade mer historisk kritiska exegetiska kommentarer. Den första är Craig S. Keeners *The Gospel of John: a commentary* (2023).² Den undersöker särskilt Johannesevangeliet utifrån dess sociala, politiska, religiösa och litterära kontexter. Craig S. Keener är professor i Nya Testamentet vid Asbury Theological seminary och kommentarsserien är väletablerad. Den andra är Rene Kieffers *Johannesevangeliet 1-10* (1987).³ Det är en av få kommentarsserier som är på svenska. Rene Kieffer var professor i Nya testamentets exegetik vid Uppsala universitet. Kommentarsserien är väletablerad och vilar på ställningstaganden i den internationella bibelforskningen. En mer nyutkommen kommentar är Marianne Meye Thompsons *John: A*

---

² Keener, C, 2003. *The Gospel of John: A Commentary*. Massachusetts: Hendrickson.

³ Kieffer, R, 2013. *Johannesevangeliet 1-10*. 2. utg. Stockholm: Verbum.

Commentary (2015).⁴ Thompson är professor i Nya testamentet vid Fuller Theological Seminary. *The Oxford handbook of Johannine studies* (2018) har också använts.⁵

För att kunna studera ekologiska läsningar av bibeltexten kommer jag att använda tre ytterligare böcker. Dessa är *John: an earth Bible commentary : supposing him to be the gardener* av Margaret Daly-Denton (2019), hon har undervisat i Nya testamentet vid Trinity College Dublin. ⁶ *Church of the Wild* av Victoria Looz (2021) är en andra bok. Det är inte jättelätt att hitta akademiska ekologiska bibelkommentarer som motsvarar de mer historisk kritiska kommentarsserierna i nuläget. Eftersom detta är ett perspektiv angeläget för många människor och församlingar och som väcker stort intresse är fältet under utveckling. Därför kommer jag att ta med Looz som är mer av en kyrkoteolog, för att visa på bredd. Hennes bok *Church of the wild* är ett bra exempel på hur man i kyrkliga sammanhang kan använda viss exegetisk kunskap men med stor frihet. *The Oxford handbook of the Bible and ecology* (2022) har också använts.⁷ Det är en etablerad serie från ett stort universitet och en bok som är relativt nyutkommen.

1.5 Uppsatsens disposition

I kapitel 1 presenteras uppsatsen inledning, syfte, frågeställning, material och avgränsning, disposition och tidigare forskning samt metod. I kapitel 2 redogörs för de teman som framkommit av studiet av de historisk kritiska exegetiska kommentarerna kring begreppet *logos*. Kapitel 3 inleds med ett kortare avsnitt om ekologisk hermeneutik och följs sedan av en redogörelse för de ekoteologiska böckerna och kommentarernas bidrag till *logos* tolkning ur en ekologisk synvinkel. I kapitel 4 följer jämförelse av resultaten och diskussion samt slutsatser.

---

⁴ Thompson, M, 2015. *John: A Commentary*. The New Testament Library. Louisville: Westminster John Knox.

⁵ Lieu, Judith & Boer, Martinus C. de (red.) (2018[2018]). *The Oxford handbook of Johannine studies*. First edition. Oxford: Oxford University Press.

⁶ Daly-Denton, Margaret (2019). *John: an earth Bible commentary : supposing him to be the gardener*. London: Bloomsbury T&T Clark.

⁷ Marlow, Hilary & Harris, Mark (red.) (2022). *The Oxford handbook of the Bible and ecology*. New York: Oxford University Press.

1.6 Tidigare forskning

Det är inte helt enkelt att ange vad som är tidigare forskning för denna uppsats. Tidigare forskning skulle här kunna handla om *logos* men också hur man har forskat om johannesevangeliets *logos*. Johannesprologen och *logos* är mycket omskrivna inom exegetisk forskning mycket på grund av dess stora teologiska signifikans bland annat som gudssymbol.

Jag har inte hittat någon studie som jämför ekologiska tolkningar av Johannesprologen med huvudfokus på *logos* med traditionell exegetik. Däremot finns mycket skrivet om både ekologiska och traditionella bakgrunder till *logos*.

Som tidigare nämnt är det är inte lätt att hitta akademiska ekologiska bibelkommentarer som motsvarar de mer historisk kritiska kommentarsserierna i nuläget. Men fältet är på utveckling.

1.7 Metod

I det här arbetet vill jag undersöka historisk kritiska bibelkommentarer och sedan ekologiska läsningar och tolkningar. Jag använder de frågorna som finns i frågeställningen. Metoden bestod i att först undersöka mer historisk kritiska bibelkommentarer kopplade till Johannesevangeliets prolog. Utifrån dess kartlagdes sammanhanget kring Johannesevangeliet med nedslag i bla judisk litteratur och hellenistisk filosofi. Sedan undersöktes ekologiska läsningar och tolkningar kring *logos*. Därefter jämfördes de mer historisk kritiska kommentarerna med de ekologiska för att se på likheter och skillnader mellan dessa. Avslutningsvis diskuterades dessa.

Kapitel 2

***Logos* i exegetisk kommentarslitteratur**

Jag presenterar här det jag har hittat i de exegetiska kommentarerna. Jag tar inte upp varje kommentarsserie för sig utan jag väljer att presentera det jag hittat utifrån de teman som uppkommit. Upplägget är att jag först går igenom genren, sen tar jag upp gnosticismen och möjliga kopplingar till en ickejudisk filosofi och den hellenistiska världen. Sedan följer möjliga kopplingar till tidig judendom. Gränsdragningen mellan judiskt arv och hellenistisk påverkan är inte helt klar utan flytande vilken kommer att framgå utifrån framställningen.

2.1 Hymn

Vissa exegeter menar att Johannesprologen inte var en del av det ursprungliga evangeliet. Istället har det ofta påståtts att öppningsverserna i Johannesprologen kommer från tidiga kristna hymner (psalmer) vars syfte var att beskriva och hylla Jesus som upphöjd herre.⁸ Det var vanligt att författare vid den tiden inkorporerade poesi som var känd för deras läsare. Om Johannesevangeliets författare använde sig av en tidig hymn är det möjligt att han anpassade den så att det passade ihop med resten av evangeliet. Det har även spekulerats i om prologen bygger på hymner till visheten då det finns flera paralleller till innehållet. Det finns flera paralleller till hur vishetslitteraturen beskriver visheten och Johannesprologens användning av *logos*.⁹ Vishetstexter beskrev ofta den personifierade vishetens relation till Gud, hennes preexistens, hennes roll i skapelsen, hur hon blev sänd till människorna på jorden och även de fördelar de som söker henne har.¹⁰

---

⁸ Thompson 2015:54.

⁹ Keener 2003:336.

¹⁰ Keener 2003:337.

2.2 Gnostiska texter

Vissa exegeter har menat och antagit att det finns en gnostisk bakgrund till prologens logos, detta är dock mindre troligt. Kieffer nämner några exempel som är intressanta. I den gnostiska texten *Den trefaldiga Protennoia* (Nag Hammadi XIII,1) går det att finna många paralleller till prologen och Johannesevangeliet i stort. Exempelvis:

”(Jag) är Pro(tennoia), tanken som (är) i (Ljuset. Jag) är rörelsen som är i (Alltet, hon i vilken) Alltet har sitt fäste, den (först)födde bland dem som (blev till, hon som existerade) före Alltet.” 35:1 ff.

”Jag är (Ordet) som är (i) utsäglich (tystnad). Jag är i (Ljuset) som är obefläckat”. 46:5 ff.

”Och det är ett Ord genom Rösten; det var sänt för att upplysa dem som är i (mörkret).” 46:30 ff.

”Tredje gången uppenbarade jag mig för dem i deras tält, jag som är Ordet, och jag uppenbarade mig för dem i likhet med deras bild.” 47:14 ff.¹¹

Kieffer påpekar dock att dessa texter sannolikt influerats av Johannesprologen snarare än tvärtom. De kan därför knappast sägas utgöra någon bakgrund till prologen. Det är alltså mer troligt att rörelsen gått från kristendom till gnosticism än tvärtom.¹²

2.3 Logos i hellenistisk filosofi

Den grekiska filosofen Herakleitos talade ofta om *logos* som en guidande och ordnande princip i universum. Så gjorde också Cleanthes som i sin ”Hymn till Zeus” beskriver hur Gud härskar över allting och att hans *logos* är närvarande i det, hymnen identifierar *logos* som ”den universella lagen”.¹³

Stoikerna utvecklade Herakleitos idéer. Enligt stoikerna uttrycks världens ordning och målorientering i *logos*. Det var en naturlig och gudomlig lag. Stoikerna menade att den

¹¹ Översättning ur Kieffer 1987:20.

¹² Kieffer 1987:20.

¹³ Keener 2003:341.

passiva principen i universum var materia, den aktiva principen var *logos* vilken i praktiken var detsamma som Gud. *Logos* eller Gud genomfar och arbetar i all materia. *Logos*, eller förnuftet, var också själens guide. Detta måste åtminstone indirekt haft en påverkan på Johannesevangeliets *logos* då det var en del av miljön runt omkring dess tillkomst. Samtidigt är det inte den mest direkta bakgrunden och Johannesprologen och grekernas tankar om det skiljer sig också mycket åt. Tanken om ett universellt närvarande *logos* skapade tanken om panteism både hos stoikerna och Herakleitos. En tanke som inte fanns på samma sätt där evangelisten Johannes rörde sig. Medan stoikernas *logos* genomsyrar världen, är Johannes *logos* i motsats till världen. Johannes *logos* är också personligt i motsats till de mer abstrakta principen i det grekiska tänkande - hans intresse är kristologiskt inte metafysiskt.¹⁴

2.4 Den judiska kontexten

Vishetslitteratur och första Mosebok hänvisas alltmer som bakgrund till Johannesprologen. Särskilt Job, Ordspråksboken, Salomons Vishet, Syrak och Baruk. Men det går inte att sätta det johanneiska och hebreiska dynamiska tänkandet kring det hebreiska ordet *davar* i kontrasten till det mer kunskapsmässiga och mer statiska tänkandet hos grekerna. I nutida forskning betonar man att gränsen mellan tidig judendomen och det hellenistiska inte är helt klar utan flytande. Ett tydligt exempel på att gränsen är flytande mellan de två arven är judisk vishetslitteratur. Speciellt är den judiska vishetslitteraturen i dess senare utformning beroende av grekiskt tänkande. I synnerhet visheten och syrak.¹⁵

2.5 *Logos* och Visheten

Ordet, Visheten och Torah var alla personifierade i judiska cirklar och populära i akademiskt tänkande. Det råder konsensus att detta är den mest etablerade bakgrunden till Johannesprologens *logos*. Det Johannes skriver om *logos* med undantag för dess inkarnation som en verklig människa i världen går att finna i judisk litteratur som beskriver gudomlig vishet (heb. *hokma* gk. *sophia*). Johannes och hans läsare kan inte ha varit främmande för

¹⁴ Keener 2003:343.

¹⁵ Kieffer 1987:19.

denna litteratur utan haft med det som bakgrundsförståelse.¹⁶ Det förekommer i Psalm 33:6, Predikaren 7:24; 8:5; 9:1,9; 9-11 och Ordspråksboken 8:22-31. Dessa passager beskriver en feminin visdomsfigur som är Guds visdom, en medskapare och som fanns till innan världen skapades.

I ordspråksboken 8:22 sägs det exempelvis om visheten:

”Herren skapade mig såsom sitt förstlingsverk, i urminnes tid, innan han gjorde något annat.”

Visheten fanns före världens skapelse men är också en Guds skapelse. I Johannesevangeliet utelämnas hur själva Ordet kom till, istället understryker författaren att det fanns i begynnelsen hos Gud.¹⁷ Liksom Gud talar genom profeterna så skapar han genom Ordet. På liknande sätt kan man tolka det som att Ordet här är skapelsens ursprung, med det verktyg eller ur den källan allting är sprunget.¹⁸

Johannes val att använda *logos*-begreppet för att artikulera sin kristologi var väldigt passande. Då det var ett begrepp som både var gudomligt men ändå distinkt från fadern.¹⁹ Jesus blir visheten personifierad i världen.

I Ordspråksboken 8 och Predikaren 9 och 24 beskrivs hur visheten finns i världen för att sedan slå sig ner i Israel. Det beskrivs också som kontrast i 1 Enoch 42:1-3 hur visdomen far runt i världen utan att hitta ett hem. Visheten söker sitt folk. Det är vida befäst att Johannes använder visdomsmotiv för att beskriva Jesus. Inte bara som personifieringen av visheten utan också som den som överträffar och går bortom den.²⁰ Visheten som manifesterar sig i skönheten och komplexiteten i skapelsen är omöjlig att nå, långt bortom mänskligt förstånd att greppa, något eller någon som människan måste be Gud att sända till dem. Det var ”genom” visheten Gud hade skapat världen.

I Psaltaren 104:24 står: ”Hur mångfaldiga är inte dina verk, Herre! Med vishet har du gjort dem alla, jorden är full av vad du har skapat.”

Visheten finns vid Guds sida då himlen, haven och jorden blir till. Att *sofia* var en feminin

¹⁶ Keener 2003:352.

¹⁷ Kieffer 1987:21.

¹⁸ Kieffer 1987:22.

¹⁹ Keener 2003:363.

²⁰ Lieu, De boer 2018:156.

visdomsfigur och feminin grammatiskt, och *logos* maskulint kan ha påverkat Johannes att använda det sistnämnda framför *sofia*. Då ordet inkarnerades i en man var det mer passande. Det är däremot viktigt att påpeka att det troligtvis inte är den enda anledningen utan en del av flera andra bakgrunder.²¹

2.6 Filon

Den judiska filosofen Filon strävar dessutom efter en syntes mellan det bibliska förståelsen av Guds skapande ord och de grekiska tankesättet och förståelsen av *logos*. Även om det inte går att bevisa att författaren till Johannesevangeliet var beroende av Filon är hans sätt att tolka och använda centrala begrepp från Septuaginta typiskt för miljöer påverkade av hellenistiska tankegångar.²² Flera uttolkare menar vidare att Johannes utgick från den typen av filosofiska tänkande i sin användning av *logos*. På så vis kan man se Filon som något utav en föregångare till de kristna i sitt ihopkopplade av det stoiska, platoniska och judiska tankesättet.²³

Filon såg *logos* som medlare mellan den transcendent Guden och den skapade världen. Såsom arkitekten har en plan i sitt huvud, så är *logos* den gudomliga designen för allting skapat.²⁴ Filons *logos* är både personligt - en brygga mellan Gud och mänskligt förnuft. Men också opersonligt, som Gud själv. Både *logos* och Gud är ogreppbart och hemlighetsfull. Liksom hos Stoikerna är *logos* Guds mönster från vilken världen skapats. *Logos* både skapar och upprätthåller världen.²⁵ Hos Filon är *logos* direkt under Gud och direkt ovan de makter som genom Gud kontrollerar skapelsen. *Logos* är Guds ärkeängel, den äldsta avkomman, som fungerar som en medlare mellan Gud och världen och som en slags ambassadör för människan. *Logos* är Guds avbild från vilken universum skapades. Filon mixar det grekiska med det gammaltestamentliga och kopplar detta både till visheten men också till Moses lag. Han menar att världen skapades i harmoni med Moses lag, att de som underkastar sig lagen också samtidigt underkastar sig naturens lag.²⁶ Han tänker sig liksom stoikerna en universiell naturlig lag, vilket kan översättas med förnuftet. *Logos* är den lag som finns i skapelsen

---

²¹ Keener 2003:353.

²² Kieffer 1987:19.

²³ Keener 2003:343.

²⁴ Lieu, De boer 2018:145.

²⁵ Keener 2003:378.

²⁶ Keener 2003:379.

liksom liknelsen med lagar som styr en stad.²⁷

Filon var inte den första judiska tänkaren som menade att Gud utgick från en plan eller ett slags mönster i sin skapelse. Så tidigt som den andra århundradet menade judiska skrifter att Guds design är rotad i kunskap eller visdom. Senare skulle också rabbiner applicera detta tankesätt till Torah: Gud använde Torah i sin skapelse av världen. Torah var Guds arkitekt.²⁸

Samtidigt finns också viktiga skillnader mellan Johannes *logos* och Filon. Del i Filons filosofiska användning och hans publik, han var mest intresserad av metafysik och att förstå medlingen i den skapade världen. Johannes intresse handlar istället om medlingen av evigt liv till en alienerad mänsklighet. Filon lägger också vikt vid förnuftet och *logos* medan Johannes mer lägger vikt vid "Ordet" och den aspekten. Även om Filons *logos* delvis var personifierat skiljer sig ändå Johannes Kristus-*logos* som en historisk verklig människa.²⁹

2.7 Memra-begreppet

En annan bakgrund till prologens *logos* är targumernas memra-begreppet som refererar till den Gud som enligt 2 Mos 3:14 sade: "Jag är den jag är.". Det vill säga det "Ord" som är Guds närvaro i skapelsen och i Israels historia. Det finns fler exempel på hur Johannesevangeliet förmodas anspela på memra-begreppet. I evangeliet betecknas Jesus själv som "Jag är" - se Joh 8:24,28; 13:19. Det kan tyda på att författaren inte är helt främmande inför memra-begreppet då han talar om Ordet. Det kan i sin tur ha påverkat honom i valet av *logos* istället för vishetslitteraturens *sofia*-begrepp. Det är dock viktigt att påpeka att andra faktorer också kan ha bidragit till detta. *Logos* är på grekiska maskulint och passar bättre till Jesus än det feminina ordet *sofia*. Dessutom talar skapelseberättelsen om Gud som *sade* och hela evangelieförkunnelsen handlar om det predikande *ordet*. Enligt Kieffer är det bättre att se olika bakgrunder till omskapelsen Johannes gör i sin prolog istället för att isolera en helt avgörande faktor.³⁰

²⁷ Keener 2003:345.

²⁸ Keener 2003:379.

²⁹ Keener 2003:346.

³⁰ Kieffer 1987:20.

2.8 Ordet i Genesis

Johannes *logos*, liksom visheten och Torah, är Guds skapelseagent. Förhållandet och likheterna mellan Johannesprologen och Genesis har diskuterats av bibeltolkare och teologer i århundraden. Liksom Genesis tar Johannesprologen också sin början med ”I begynnelsen”.

”I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud.”

I första Mosebok 1:1 står:

”I Begynnelsen skapade Gud himlen och jorden.”

Användningen av samma öppningsfras drar parallellen mellan Guds skapelse av världen i Genesis och Jesus gärningar såsom de är beskrivna i Johannesevangeliet. I skapelseberättelsen skapar Gud himlen och jorden, i Johannes kommer allting till genom ordet (*ho logos*).³¹ *Logos* kopplas alltså till skapelsen av världen. Tolkningar kring att Johannesprologen således implementerar att Jesus roll som mänsklighetens frälsare också kopplas ihop med skapelsen. Det vill säga att Jesus *logos* var aktiv redan i början av världens skapelse. Detta i sin tur knyter an till den grekiska förståelsen, i synnerhet stoiska synen på *logos* som den rationella principen i universum.³²

På den fjärde dagen uttalar Gud ett speciellt skapelseord för det ljus som lyser över jorden, och på den femte dagen för ett mer påtagligt liv som utgörs av alla slags djur. Ljuset och livet har redan här en nära förbindelse och allting kommer till genom Guds ord. I Johannesevangeliet ansluts denna tradition och Ordet som här blir Jesus Kristus fanns redan i begynnelsen och allting skapades genom det. Livet och ljuset som i skapelseberättelsen blir till genom Guds ord finns nu i själva Ordet. Sedan är Ordet precis som i skapelseberättelsen också ursprunget till ljuset och livet. Slutligen kommer också Ordet till världen som världens ljus och liv. Genom Ordet som är ljus och liv, får vi en uppenbarelse av den osynlige guden.³³

---

³¹ Thompson 2015:60.

³² Thompson 2015:61.

³³ Kieffer 1987:21.

2.9 *Logos* och Torah

Många exegeter har påpekat likheterna mellan judisk gudomlig vishet och Torah. I den hebreiska bibeln var Torah Guds ord. Allting som går att läsa om *logos* i Johannesprologen, förutom att det inkarnerades och blev ”kött” går att finna i texter om både visheten och Torah. Tidig visdomslitteratur som Ben Sira identifierar Torah som visdomens källa. Både visheten och Torah är preexistent, båda relaterar på ett unikt sätt till Gud och båda två har en roll i världens skapelse. De är även båda två eviga samt relaterade till ljus, liv och frälsning. De finns också bland människor och i världen och är länkande till sanningen och nåden.³⁴

Torah skapades före världen och var Guds förstfödde, det vill säga det som Gud skapade först. Gud använde Torah i sin skapelse av världen. Torah var Guds arkitekt.³⁵ Många källor menar att Torah existerade innan Sinai. En parallell kan här dras till hur Johannesprologen beskriver Ordet som ”I begynnelsen” inte bara ”från begynnelsen”. Verbet *ny* står i kontrast till visdomslitteraturen och Torah som mer beskrivs som att de var skapade i ”begynnelsen”. Här är det istället att Ordet fanns i begynnelsen. Att ordet fanns hänvisar till dess eviga status. Detta ord indikerar alltså en preexistens av större mått än den som beskrivs för Torah och Visheten.³⁶ Så även om Johannesprologens Ord sätts i analogi med dessa är de ändå otillräckliga i att kommunicera den fulla kristologin. Jesus är inte skapad som Visheten, han är i sig själv en gudom och går därför bortom de traditionella beskrivningarna av visheten.³⁷

Många källor och texter kopplar ihop Guds ord med skapelsen av Visheten eller Torah. Världen upprätthålls också genom dessa. Världen skapades inte bara genom Ordet, visheten och Torah utan upprätthålls också genom dessa.³⁸

I Johannesprologen sätts *logos* gentemot lagen. Här beskriver Jesus som en förkroppsligad Torah. Även om Exodus 33-34 där Moses får Torah på Sinai berg beskrivs som att Guds karaktär av nåd och sanning var uppenbarad, är det först i och med Kristus som dessa blir fullt ut tillgängliga för människan. Johannes motsätter sig inte Torah, Moses skrifter är fortfarande

³⁴ Keener 2003:355.

³⁵ Keener 2003:379.

³⁶ Keener 2003:369.

³⁷ Keener 2003:370.

³⁸ Keener 2003:380.

Guds ord men de är inte detsamma som sanningen och nåden inkarnerade.³⁹

1. Sammanfattning av bakgrunden

Huvudalternativen till bakgrunden rör sig mellan ett judisk och ett hellenistisk arv. Den judiska bakgrunden framgår av hänvisningarna till 1 Mos, davar och memra. Judisk vishetslitteratur där Visheten personifieras och deltar i skapandet av världen tycks vara den mest etablerade bakgrunden till *logos*. Gränsen mellan judiskt arv och hellenistiskt tänkande är dock flytande. Prologen kan förstås gentemot bägge två. En hellenistisk judendom där det grekiska och judiska möts, är den miljö där Johannesprologens *logos* förstås. Vi vet inte om det finns en påverkan av Filon men han strävade efter en syntes mellan det bibliska förståelsen av Guds skapande ord och de grekiska tankesättet och förståelsen av *logos*. Även om det inte går att bevisa att författaren till Johannesevangeliet var beroende av Filon är hans sätt att tolka och använda centrala begrepp från Septuaginta typiskt för miljöer påverkade av hellenistiska tankegångar.

---

³⁹ Keener 2003:421.

Kapitel 3

Ekologiska läsningar

Under senare tid har ekoteologi varit ett ämne på framväxt. Man har också format ekologiska läsningar av bibeln och försökt att tolka dessa inför dagens utmaningar vad gäller exempelvis klimatkrisen. Dessa läsningar förutsätter en ekologisk hermeneutik. Nedan presenteras en kort överblick över ekologisk hermeneutik och dess bakgrund. Det ska också sägas att det finns många kopplingar mellan ekologisk hermeneutik och t ex ekologisk feministisk hermeneutik och postkolonialism men då denna uppsats fokuserar på ekologiska läsningar av bibeln tas inte dessa upp här.

1.1. Ekologisk hermeneutik

Det var efter Lynn Whites artikel ”The historical roots of our ecological crisis” från 1967 som la skulden för klimatkrisen på västerländsk kristendom och dess antropocentriska tradition som området ekoteologi eller ekologisk hermeneutik fick mer intresse.⁴⁰ White menade att kristendomen var den mest antropocentriska religion vi någonsin haft då den etablerat en dualism mellan människa och natur och legitimerat att Guds vilja är att människan exploaterar naturen för sina egna behov.

Artikeln väckte stort gensvar och teologiska forskare från olika håll försökte att motbevisa Whites tes. Olika metoder och tillvägagångssätt för att ta sig an en ekologisk hermeneutik har växt fram och jag kommer nedan att redogöra för tre former av ekologisk hermeneutik. De presenteras här som olika kategorier men i verkligheten är det givet att de också går in i varandra en del.

Begreppet *The recovery approach* kan förstås som ett sätt att återupptäcka ekologiska läsningar i bibeln. Jag använder den engelska översättning då en svensk översättning kan bli

---

⁴⁰ White, L (1967). *The historical roots of our ecological crisis*. Science, 155(3767),1203-1207.

klumpig. Det var exempelvis flera försök att omtolka de kända verserna i 1 Mos 1.26-28. Ekologiska uttolkningar vill hävda att människans herravälde över naturen inte har bibliskt ursprung utan att det är utifrån misstolkningar i senare tid och kontexter som problemen har uppstått. Istället handlar det om att människan är en förvaltare, och ska ta hand om naturen.⁴¹ Bibeln rätt tolkad innehåller ett ekologiskt budskap och kan bidra med ekoteologiska förhållningssätt och hjälp i klimatkrisens tid. Det är alltså inte bibeln i sig själv som är problemet utan tolkningen utav den. Kritiken mot metoden har legat i att man menar att hela bibeln kan ses som en eko-vänlig bok och att man därigenom undviker svåra och problematiska passager utifrån ekoteologisk synvinkel som exempelvis 1 Mos 1:26-28 eller 2 Pet 3:10-13. En annan kritik är att man sätter in ekologiska problem i en kontext där sådana inte ursprungligen fanns det vill säga anakronism.⁴²

The *Earth Bible Project* är ett andra förhållningssätt till ekologisk hermeneutik representerat av The Earth Bible Project som initierades vid ett symposium för ekologi och religion som hölls i Adelaide i 1996 under Norman Habels ledning. Tre steg har utarbetats av Habel i att beskriva en metod för ekologisk hermeneutik praktiserad av the Earth Bible Project. Den först är misstänksamhet (*suspicion*) - bibliska texter och deras tolkningar kan vara antropocentiska, potentiellt ovänliga gentemot vår jord. Den andra, identifikation (*identification*) - med jorden, och tredje - återvinnandet av jordens egen röst (*retrieval*). Det är att se och hitta jorden som en karaktär med en egen röst som är karaktäristisk för projektet.⁴³

Den ekologiska hermeneutiken grundar sig på sex ecojustice-principer som används i läsningen av texter. Det finns inte utrymme att redovisa all dessa men tanken är att jordens röst hela tiden ska vara närvarande, texten ska läsas utifrån jordens perspektiv och befrias från antropocentrism. Jordan är subjektet istället för objektet. Kritiken har legat i att man lägger misstänksamhet (*suspicion*) överst i listan över nödvändiga tolkningssteg och för att man undviker språket av en kristen teologisk tradition.⁴⁴

En tredje metod är representerad av *The Exeter Project* som skapades som ett samarbetsprojekt vid University of Exeter (2006-2009). I litteraturen används inte ett speciellt namn för denna metod utan man hänvisar till The Exeter project. De syftar att praktisera en

---

⁴¹ Marlow, Harris 2022:21.

⁴² Marlow, Harris 2022:28.

⁴³ Marlow, Harris 2022:23.

⁴⁴ Marlow, Harris 2022:28.

teologisk hermeneutik som lokaliserar de ekologiska läsningarna av bibeln inuti en kristen tradition. Samtidigt som man försöker formulera nya kritiska läsningar av bibeln för att få den kristna traditionen att ta en mer ekoteologisk inriktning, utifrån den situation vi idag står inför med klimatkrisen. Man skulle kunna säga att det något förenklat är ett mellanting mellan the recovery approach och de mer kritiska the Earth Bible Project.⁴⁵ Kritiken har legat i att man återoppar ett etablerat kristet språk och teologisk tradition och därigenom riskerar att komma till korta i att föreställa sig nya teologiska vägar som passar bättre i en ny tid.⁴⁶

Efter att ha gått igenom dessa tre grundläggande förhållningssätt kommer jag nu studera några exempel på ekologiska läsningar.

1.2. Susan Miller - John's Gospel (kapitel i The Oxford Handbook of the Bible and ecology)

Susan Millers artikel om Johannesprologen i The Oxford Handbook of the Bible and ecology tar fasta på dess nära koppling mellan Jesus och den naturliga världen. Prologen identifierar Jesus med logos, Ordet, vilket finns hos Gud innan skapelsen kommer till världen. Ekot är från Genesis där Gud talar och världen blir till. Guds skapelse i Genesis är god och högt värderad, då Gud själv deklarerar det. I Johannesprologen är Jesus associerad med Guds gudomliga kreativa skaparkraft men det finns också indikationer på att detta verk fortfarande pågår och ännu inte är slutfört.⁴⁷ En ekologisk läsning av Johannesevangeliet lägger stor vikt vid inkarnationen. Ordet som blev kött är viktigt, det är så Jesus fullt ut delar den jordiska sfären av liv. Johannes använder ordet *sarx* för kött som refererar till det jordiska och förgängliga livets sfär. Jesus mission handlar inte bara om människor utan om hela skapelsen. Inkarnationen demonstrerar Guds kärlek för hela skapelsen men också att människan ska visa kärlek för den. Jesus kommer med frälsning för hela världen, såväl till människor som till allting annat skapat. Hans inkarnation bygger en brygga mellan den andliga världen och den jordiska.⁴⁸

⁴⁵ Marlow, Harris 2022:26.

⁴⁶ Marlow, Harris 2022:28.

⁴⁷ Marlow, Harris 2022:230.

⁴⁸ Marlow, Harris 2022: 231.

3.3. *John and earth bible commentary* av Daly-Denton

Den ekologiska kommentaren ”John and earth bible commentary” fokuserar på att göra nya tolkningar på gamla texter för att få de att betyda något i vår tids nya utmanande tider, väcka ett nytt andligt och etiskt ansvar i den klimatkris vi står inför. Vi är en del av skapelsen för att Gud talar. Vi är skapade genom Ordet.⁴⁹

Daly Denton tar också upp en idéhistorisk bakgrund till *logos* som känns igen utifrån de mer historisk kritiska kommentarserierna. I tolkningen av *logos* ur ett ekologiskt perspektiv blir andra läsningar viktiga. Alla ekon och analogier till judiska skrifter som kopplas till mer än den mänskliga världen, till skapelsen och allt levande, väver ut förståelsen av texten och hur vi kan göra nya tolkningar utav den. I minnet och medvetandet hos läsarna fanns redan andra metaforer och berättelser som gjorde sig starkt påmind då de läste om *logos*.⁵⁰

Liksom de historisk kritiska exegetiska kommentarer lyfter även Daly-Denton upp visheten som bakgrund. Som tidigare kommentarer också lägger vikt vid tillhör evangelisten Johannes den grupp av troende som ser Jesus Kristus som den definitiva inkarnationen av Visheten i världen.⁵¹ Genom ett komplext nät av allegorier och ekon tillbaka till tidigare texter ger prologen en bild av Jesus som den förkroppsligade visheten som kontinuerligt finns och agerar i världen, ”...den håller samman allt och uppfattar varje ljud” (Salomons vishet 1:7).

En viktig skillnad, inte minst utifrån en ekologisk läsning är att Johannes Jesus och *logos* verkar fortfarande vara aktivt till skillnad från myten om hur Gud skapar världen på sex dagar och vilar på den sjunde. ”Men Jesus sade till dem: ”Min Far verkar fortfarande, och därför verkar även jag” (Joh 5:17). *Logos* i Johannesevangeliet blir därför ett verkande Ord som är i rörelse både då och nu.⁵²

En fråga som Daly-Denton uppehåller sig vid är när exakt prologen börjar att tala om Jesus. Vissa menar att det inte är fören vers 14 ”Ordet blev kött”. Andra menar att det sker redan vid vers 9 ”Det sanna ljuset, som ger ljus åt alla människor, skulle nu komma in i världen” eller till och med vers 5 ”Och ljuset lyser i mörkret, och mörkret har inte övervunnit det”. Ett

⁴⁹ Daly-Denton 2017:40.

⁵⁰ Daly-Denton 2017:4.

⁵¹ Daly-Denton 2017:28.

⁵² Daly-Denton 2017:29.

argument mot detta är att verserna fram tills vers 14 är mycket applicerbara på visheten. Detta måste evangelisten också ha sett och vissa menar att detta uppmanar oss att läsa prologen på båda sätten, inte som två alternativa läsningar utan som två läsningar i konversation med varandra. Ur en ekologisk läsning blir det mer berikande att läsa vers 14 "Ordet blev kött" som punkten där de Jesustroende avviker från en rent judisk förståelse av *logos*. Där blir tillslut vishetens mål att hitta en boning på jorden verklighet då Ordet blev kött och gjorde sin boning hos oss. Det är punkten där *logos* som visheten blir *logos* Jesus. Guds ord, visdom, design och verkande i skapelsen och Israels historia finns nu verkande i Jesus. Från ett ekologiskt perspektiv är det viktigt att påpeka att det inte står att Ordet blev en man. Istället menar Daly-Denton att Ordet blev kött i meningen att köttet är i kontakt med och sammanbundet med allt levande på jorden. "Kött" har en betydligt större betydelse än att bara inkorporera oss människor. Vi är "kött" med alla andra varelser och organismer på jorden.⁵³

Men *logos* är mer än en maskulin surrogat för visheten. Det är en utmaning kring tanken om att all frälsning och uppenbarelse finns i Torah. Genom att motstå vishetens identifikation med Torah som på sätt och vis tonar ned henne och minskar hennes mysterium, menar evangeliet att det går att finna vishet i lagen men att visheten inte är lika med den. Guds uppenbarelse finns fullt ut i Jesus, visheten och Ordet som blev kött.⁵⁴

Daly-Denton åberopar en förståelse av *logos* som Guds dröm för skapelsen, i motsats till den "mardröm" vi nu har försatt oss i gällande klimatförändringarna. Vi behöver mer än tekniska lösningar på problemet. Hon menar att vi behöver vishet lång bortanför det vi hittills har nått fram till. Som Jesustroende är vägen framåt att alliera sig med och agera med Guds vishet då hon visar på livets källa. Vi måste tillåta oss att bli guidade av hur världen fungerar snarare än att förlita oss till vår egen begränsade förståelsen.

"Förtrösta på Herren av hela ditt hjärta, förlita dig inte på ditt förstånd. Räkna med honom på alla dina vägar, så skall han göra dina stigar jämna. Håll dig inte själv för vis, frukta Herren och fly det onda." Ordspråksboken 3:5-7.

---

⁵³ Daly-Denton 2017:35.

⁵⁴ Daly-Denton 2017:38.

3.4 *Church of the wild* av Victoria Loorz

Victoria Loorz är ingen exeget men har skrivit om *logos* utifrån en mer kreativ tolkning där hon främst kritiserar utläggningshistorien av *logos*. Även om hennes tolkning lutar sig på vissa akademiska källor så är den ändå relativt annorlunda från vad som befästs inom mer etablerad exegetisk forskning. Det är ändå intressant att ta upp hennes bok med tanke på att den var startskottet för denna uppsats.

Loorz slår ned på *logos* betydelse som *det som sammanflätar allting*, någon som inte är helt okänt utifrån hur grekerna förhöll sig till begreppet. Hon menar att *logos* handlar om relationer och att en närmare och mer riktig översättning torde vara ”samtal”. Det är utifrån praktiserandet av samtalet hon sedan bygger sin teologi. Ändå är alla översättningar av *logos* som vi idag känner till Ordet. Ordet såsom i det enda ordet, det sista ordet, ordet med stor bokstav. Hur kan man komma fram till att betydelsen istället skulle vara samtal?

Loorz ger inte en lika täckande idehistorisk bakgrund men hon tar upp *logos* bakgrund i den hellenistiska världen. Hon menar att *logos* först användes på ett kosmologiskt sätt av den grekiske filosofen Herakleitos. För honom spelade *logos* en central del i hans lära. *Logos* var för honom den inbäddade intelligensen av livskraft. En gudomlig kraft i kosmos, som strukturerad och gav form, ordning och mening. Samtidigt inbäddad och immanent i allt som existerar, såväl som i den objektiva världen (världen, universum) och i den subjektiva (människors tänkande, idéer). Universum är processer och *logos* är relationen mellan alla ting, det som håller allt samman. Senare grekiska filosofer beskrev den här relationen som en process av just samtal och dialog.⁵⁵

Loorz nämner också stoikernas ide om *logos* som en organiserande, integrerande och energigivande princip för hela universum. Något som finns i all materia inklusive i oss människor. Hon skriver också att på kinesiska är *logos* översatt som *tao* (vägen) alltså principen som bär upp alla strukturer i universum. Det som ger liv till alla former av den materiella världen. Likaså på mandarin brukar *logos* översättas till *dao*, en liknande kosmologi som betyder att gå med universum rörelse. En spirituell princip men som också är djupt rotad i i vår ekologiska verklighet.⁵⁶

⁵⁵ Loorz 2021:111.

⁵⁶ Loorz 2021:111.

Logos står för att hela världen är full av gudomlig kraft, värde och relevans. Loorz drar parallellen till vad som inom biologin framkommit kring hur träd kommunicerar med varandra samt vad kvantfysiken har upptäckt i centrum av molekyler: inte ting, men relationer. *Logos* handlar om den gudomliga relationen mellan alla ting. Och deras system av kontakt är samtal.⁵⁷

Loorz utgår från historikern Marjorie O'Rourke Boyle som skrivit en artikel om *logos* historia. Marjorie O'Rourke Boyle menar att fram till det fjärde århundradet översattes *logos* till latin, kyrkans språk, som *sermo*. *Sermo* betyder inte "ord" utan "samtal". *Sermo* indikerar alltså inte en envägsdialog utan en dialog, en livlig diskurs, att bolla saker fram och tillbaka dvs ett samtal. Ett substantiv som skapats från verbet *sermo* som betyder att väva eller att dela, *sermo* är intim konversation, akten av att leva tillsammans. *Sermo* blev den latinska översättningen som bäst passade med innebörden av *logos*. Loorz menar att evangelisten Johannes använde detta ord och koncept och det var vanligt för första århundradets invånare i den romerska riket. Ett sätt att prata om iden om Kristus.⁵⁸

Översättning glömdes eller valdes sedan bort, utifrån att makten föredrog en annan översättning. Men teologer och biskopar som först studerade Johannesevangeliet förstod vad evangelisten ville säga: *logos* som en relationell kraft, inneboende i skapelsen, att hålla ihop allting var en metafor och beskrivning av Kristus och av den roll som Jesus uppfyllde i förkroppsligandet av Kristus.

Kristus blir en gudomlig princip - ständigt närvarande och sammanförande mellan ande och materia. Kristna tänker att Kristus bara refererar till den mänskliga personen Jesus. Johannesprologen deklarerar dock att Kristus existerade innan människan Jesus. Kristus blir således inte Jesus efternamn utan titeln på hans livs mening. Han är inte bara en religiös princip utan en livsprincip, kring hur materia och ande samverkar. *Logos* sker och verkar därför genom relationer. Det är ett ständigt pågående samtal som flyter fram och tillbaka. Allt levande är inbjudna i detta samtal och är och en del i det. Detta beskriver alltså Guds varande inte bara hur Gud önskar att prata med människan. Gud *är* samtal. Kristus är radikal solidaritet, en pågående relation, och är som livet verkar.⁵⁹

---

⁵⁷ Loorz 2021:112.

⁵⁸ Loorz 2021:113.

⁵⁹ Loorz 2021:115.

Utifrån Loorz argumentation blir Johannesprologen:

1I begynnelsen fanns Samtalet, och Samtalet fanns hos Gud, och Samtalet var Gud. 2Det fanns i begynnelsen hos Gud. 3Allt blev till genom det, och utan det blev ingenting till av allt som finns till. 4 I Samtalet var liv, och livet var människornas ljus....

Loorz argumenterar i sin bok vidare kring att kvantfysiker och evolutionsbiologer verkar vara i samklang med Johannesevangeliet. I centrum av skapelsen verkar det finnas ett djupt samtal, ett dynamiskt bollande fram och tillbaka som håller systemet ihop. Kvantfysiker studerar nu vad de gamla grekiska filosoferna också funderade på: i kärnan av all materia, är livet animerat av verb i kontakt snarare än substantiv. Nyliga upptäckter kring hur träd kommunicerar med varandra måste göra att vi tänker på skogen på ett nytt sätt. Skogen är inte en samling av entiteter utan består av relationer. Vidare beskriver hon hur grekiskan som Nya Testamentet är skrivet på är en substantiv-baserad kultur snarare än en verb-kultur. Substantiv-baserade språk är upptagna med att beskriva separata delar, ”ting”. Medan det i mer verb-baserade språk handlar mer om processerna och relationerna mellan ting. Detta i sin tur formar tänkandet och kulturen menar Loorz.⁶⁰

En del i att *sermo* valdes bort som översättning var det romersk imperiet, som var ett urbant fenomen. Då, liksom nu, var de som var i kontakt med jorden på landet kallade barbarer, och deras mer natur-baserade religioner, språk och kulturer kallade vulgära. Hebreiskan är däremot ett verb-baserat språk och den världsbilden blir naturligt mer fokuserad på relationer mellan. Yahweh var exempelvis inget substantiv. Gud var ett verb, ett varande snarare än en varelse.⁶¹ Utifrån kyrkans elit passade Ordet bättre som översättning av *logos* än samtal/*sermo*. Det passade bättre utifrån tänkandet om ”en överlägsen auktoritet” i den Heliga Romerska rikets kyrka. Inget fram och tillbaka, inget samtal, ingen förändring. I över tusen år var översättningen given utan att någon motsatte sig. Tills reformationstiden då en man samtida med kyrkoreformatorer som Martin Luther och John Calvin, översatte Johannesevangeliet direkt från grekiska originaldokument. Han var den första som gjorde det. Erasmus av Rotterdam hette han och 1516 skapade han stor kontrovers då han släppte den

⁶⁰ Loorz 2021:117.

⁶¹ Loorz 2021:122.

andra av hans översättningar av Nya testamentet utifrån hans upptäckt att *logos* inte betydde Ordet (*verbum*) alls utan samtal (*sermo*). Från kyrkans håll utlöste detta stora protester även om han fick medhåll från vissa protestantiska reformatorer - däribland Calvin, Zwingli och Luther. Marjorie O'Rourke Boyle skriver att Erasmus använde mer bläck för att försvara sin översättning av *logos* än vad han använde till översättningen av hela bibeln. Tio år efter Ersamus död kallade katolska kyrkan till Konsiliet i Trient för att fördöma protestanterna och Ersamus verk. Han översättning beordrades där att brännas.⁶² Gud som patriark, Kristus som herre, Gud som kung. Kristus som det enda Ordet. Looz poäng är att alla dessa metaforer och bilder är skapade av människor (män, i synnerhet) i särskilda tider av historien för att definiera relationen med den andliga verkligheten. Det är bilder som hade ett syfte i en värld där människor styrdes av våldsamma, imperialistiska monarker. Metaforen hjälpte också maktens centrum att legitimera och förstärka sin makt. Hon menar att vi bör se till nya bilder i vår tid, bilder relevanta för våra liv och vår tid. Att säga att Kristus är samtal är inte detsamma som att ekträdet eller rådjuret är Gud. Vi är inte Gud. Men alla bär vi Kristus, *logos*, gnistan av gudomlig kärlek, inom oss. Och samtalet mellan oss, det är manifestationen av det heliga.⁶³

3.5 Miller, Daly-Denton och Looz utifrån de ekologiska hermeneutiska metoderna

Utifrån de tre metoderna för hermeneutisk tolkning som framkommit - the recovery approach, the Earth Bible Project och the Exeter Project har några av dessa känts igen i de ekologiska tolkningarna som de olika böckerna jag har valt gjort. Nedan för jag jag en kort diskussion och sammanfattning kring vad jag anser ha framkommit kring detta. Går författarna in i de olika metoderna eller gör de någonting annat?

Då det gäller Miller verkar det som hon i någon mening verkar inom kristen tradition. Hon lyfter exempelvis fram inkarnationen som viktig och ger också en idehistorisk bakgrund. Det verkar som att hon syftar att praktisera en teologisk hermeneutik som lokaliserar de ekologiska läsningarna av bibeln inuti en kristen tradition. Samtidigt som hon försöker formulera nya kritiska läsningar av prologen för att få den kristna traditionen att ta en mer

⁶² Looz 2021:126.

⁶³ Looz 2021:127.

ekoteologisk inriktning. Utifrån det är det rimligt att anta att the Exeter Project ligger närmast hennes sätt att ta sig an texten.

Daly-Denton ger även hon liksom Miller en idéhistorisk bakgrund och tycks också vara i en kristen kontext och tradition utifrån den. På det viset återfinns the Exeter Projects metoder närvarande. Hon lyfter dock också jordens egen röst. Det materiella i i texten t ex bröd, vatten och ljus är något annat än enbart en symbol för henne. Hon läser in hela dess materialitet. På det viset har hon mycket gemensamt med the Earth Bible Project som vill få fram jordens egen röst och inte vara för antropocentriska i sina tolkningar.

Loorz kartlägger utläggningshistorien av logos och den läser hon utifrån en extrem grad av misstänksamhet (suspicion). Där skulle man kunna hävda att hon står i the Earth Bible Projects anda. Hennes misstänksamhet är dock främst riktad gentemot kristen tolkningstradition snarare än till själva texten. Hon menar att tolkare av logos har tjänat makten och vill komma tillbaka till bibeln innan maktens tolkningar la sig i. På det viset har hon mycket gemensamt med the recovery approach.

Kapitel 4

4.1 Jämförelse av resultaten

De ekologiska kommentarerna och de mer historisk kritiska kommentarerna kring *logos* har flera likheter men skiljer sig också åt på flera plan. Under denna rubrik ska jag jämföra de ekologiska läsningarna med de mer historisk kritiska exegetiska kommentarsserierna i hur de tar sig an uttolkningen av Johannesprologen och dess *logos*.

Först och främst är det tydligt att den hermeneutiska linsen skiljer sig åt mellan de två kategorierna av läsningar. Utgångspunkten, syftena och perspektivet är olika och ibland helt vitt skilda. De ekologiska kommentarerna och böckerna utgår från en ekologisk hermeneutik där förhållandet mellan bibeltexten och miljöfrågor är det som är i fokus. Det är en stark betoning på naturens värde och helande och på *logos* som den kosmologiske Kristus. Den Kristus som fanns innan personen Jesus och som finns i all materia och i allt levande. Grundkärnan är ofta att allting hör samman, antingen som kött *sarx* eller som ett *logos* som är ett samtal mellan allt skapat.

Även om ekologiska läsningarna utgår ifrån en ekologisk hermeneutik förhåller de sig också olika beroende på vilken metod inom fältet de använder sig av. Så alla ekologiska läsningar har inte varit likadana. Exempelvis har det framkommit att Miller och Daly-Denton verkar inom kristen tradition. De ger båda en idehistorisk bakgrund som är i samklang med de historisk kritiska kommentarsserierna. Båda lyfter också fram inkarnationen som viktig. Samtidigt försöker de formulera nya kritiska läsningar av prologen för att få den kristna traditionen att ta en mer ekoteologisk inriktning. Det finns således många likheter med the Exeter Project. Daly-Denton lyfter också fram jordens egen röst och försöker att inte vara för antropocentrisk i sin läsning i likhet med the Earth Bible Project-metoden. Looz kartlägger utläggningshistorien av *logos* och den läser hon utifrån en extrem grad av misstänksamhet (*suspicion*). I hennes fall försöker hon finna en mer oförstörd och ursprunglig betydelse av *logos* i likhet med the recovery approach-metoden, så som den var innan makten förvrängde med sina tolkningar. Gemensamt för de olika läsningarna är dock att de alla uppehåller sig vid

frågan: Vad är evangelium idag inför de ekologiska utmaningar vi står inför som mänsklighet? Och vilken plats har Gud och bibeln i det?

De mer historisk kritiska exegetiska kommentarerna som utgörs av Kieffer, Thompson, Keener och *The Oxford handbook of the Bible and ecology* (2022) uppehåller sig mer kring att kartlägga en idéhistorisk bakgrund till *logos*. De skiljer sig åt i hur djupt de olika kommentarerna går in i de olika bakgrunderna men de lägger mer eller mindre ut samma bakgrund. Huvudalternativen rör sig mellan ett judisk och ett hellenistisk arv. Den judiska bakgrunden framgår av hänvisningarna till 1 Mos, davar och memra. Judisk vishetslitteratur där visheten personifieras och deltar i skapandet av världen tycks vara den mest etablerade bakgrunden till *logos*. Gränsen mellan judiskt arv och hellenistiskt tänkande är dock flytande. Slutsaten tycks bli att en hellenistisk judendom där det grekiska och judiska möts, är den miljön där Johannesprologens *logos* förstås. Därför nämns också Filon med sitt stävande efter en syntes mellan det bibliska förståelsen av Guds skapande ord och de grekiska tankesättet och förståelsen av *logos*.

En skillnad mellan de ekologiska läsningarna och de historisk kritiska kommentarerna är fokuset på klimatet och viljan att hitta nya vinklingar i tolkningar av bibeltexter. Kritiken gentemot den egna kristna traditionen finns där på ett tydligare sätt. Detta perspektiv har givetvis inte de mer historisk kritiska kommentarerna fokuserat lika mycket på. Johannes intresse handlar i de kommentarerna mer om medlingen av evigt liv till en alienerad mänsklighet, om hur *logos* blir en verklig människa samt betoningen på Ordet men alltsammans är ur ett antropocentrisk perspektiv. Allt detta sätts i kontrast till de olika bakgrunderna som tas fram för att utmejsla skillnaderna mellan exempelvis Filons förståelse av *logos* och evangelistens.

Här kommer jag att visa på några konkreta exempel på hur läsningarna kan skilja sig åt. Från ett ekologiskt perspektiv lyfts vikten av att det inte står att Ordet blev en människa. Istället betonar både Daly-Denton och Miller att det ursprungliga ordet *sarx*, kött, har en vidare betydelse som är större än att bara inkorporera oss människor. *Sarx* står för det förgängliga och jordiska, på så vis är det i kontakt med och sammanbundet med allt levande på jorden. Jesus mission handlar inte bara om människor utan om hela skapelsen menar de ekologiska läsningarna utifrån Daly-Denton och Miller. Inkarnationen demonstrerar Guds kärlek för

hela skapelsen men också att människan ska visa kärlek för den. Jesus kommer med frälsning för hela världen, såväl till människor som till allting annat skapat. Just denna tolkning är intressant att jämföra med de historisk kritiska kommentarerna. Bibel 2000 har valt att använda "Ordet blev människa" som översättning. I de historisk kritiska kommentarerna, exempelvis i Thompson nämns *sarx* betydelse mer som att bli kött är att *logos* äntrar dödlighetens och sårbarhetens sfär och därmed gör det möjligt för de som fötts som kött att bli Guds barn. Ingenting nämns om skapelsen. Betoningen på att detta även inkorporerar skapelsen i de ekologiska läsningarna visar på hur de mer historisk kritiska kommentarerna är mycket mer antropocentriskt fokuserade i sina läsningar.

Ett annat intressant nedslag är bl a Daly-Dentons betoning på att *logos* fortfarande är aktivt till skillnad från myten om hur Gud skapar världen på sex dagar och vilar på den sjunde. Detta betonar de historisk kritiska kommentarerna också för att tydliggöra skillnaden mellan Johannes *logos* och visheten. Verbet *nv* står i kontrast till visdomslitteraturen och Torah som mer beskrivs som att de var skapade i "begynnelsen". Här är det istället att Ordet fanns i begynnelsen. Att ordet fanns hänvisar till dess eviga status. Detta ord indikerar alltså en preexistens av större mått än den som beskrivs för Torah och visheten hävdar de historisk kritiska kommentarerna. Daly-Denton betonar istället vikten av att Ordet verkar både då och nu, rörelsen är alltså fortfarande i verket. Som Jesustroende är därför vägen framåt att alliera sig med och agera med Guds *logos*, Guds vishet då denna visar på livets källa. Hon använder sig alltså av informationen på ett annat sätt än de historisk kritiska kommentarerna.

Att Looz inte är en exeget i den akademiska bemärkelsen märks i det att hon inte presenterar en lika tydlig idéhistorisk bakgrund som de andra. Och det hon presenterar skiljer sig också åt både från de historisk kritiska kommentarerna men också från de ekologiska. Istället är hon en slags kyrkoteolog. Liksom tidigare kommentarslitteratur tar Looz förvisso upp *logos* bakgrund i den hellenistiska världen, med referenser till filosofer som Herakleitos och stoikerna. Men hon nämner ingenting om exempelvis Sofia-visheten som ses enligt de historisk kritiska exegeternas kommentarsserierna som den viktigaste bakgrunden för *logos*. Till hennes försvar ska dock sägas att syftet med boken inte är att vara en traditionell kommentarsserie till Nya testamentet. Istället ligger fokus på att ifrågasätta och ompröva de etablerade metaforerna och bilderna för Gud och Kristus, och istället söka nya bilder som är relevanta för vår tid. Looz

praktiserar mycket mer ett förhållningssätt av *suspicion* än både Daly-Denton och den artikel som Susan Miller skrivit i *The Oxford Handbook of the Bible and ecology* men också de historisk kritiska kommentarerna. Hon kritiserar och ifrågasätter hela *logos* utläggningshistoria som hon menar är korrumpad av makten och där jorden förtrycks. Val av tolkningar ifrågasätts i högre grad utifrån att ifrågasätta patriarkala, koloniala, antropocentriska och ekologiskt omedvetna perspektiv som Looz menar ligger till grund för olika historiska misstolkningar utav texterna. I de historisk kritiska kommentarerna görs ingen sådan kritisk analys. I likhet med exempelvis befrielseologi är dessa kommentarer mer sammankopplade med vår moderna kontext än traditionella former av kristen doktrin. Exempel på det är Looz som menar att *logos* rätta översättning är *sermo*, dvs samtal, men att den är begravd under år av imperialism och patriarkat. Det är som att hon underkänner och ifrågasätter varför vissa saker blev kanon medan de historisk kritiska kommentarerna mer speglar de traditioner som funnits. Looz inlägg om *logos* blir således mer åt det tolkningskritiska hållet.

Vad alla de ekologiska läsningarna ändå har gemensamt är att de tolkar och betonar *logos* som en kraft eller princip som är närvarande i hela skapelsen, en pågående kraft som uppmanar människor att ta ansvar för att vårda och skydda naturen. Det finns också ett fokus på ”interconnectedness” det vill säga hur allting hör samman. Som i Looz fall i översättningen av *logos* som samtal och Daly-Denton och Miller som menar att ”Ordet blev kött” inte behöver betyda man i ren bemärkelse utan kött som i allt levande och att det däri finns en relation, en sammanvävning mellan allt ”kött” i skapelsen så som i den materiella världen. I de historisk kritiska kommentarerna ligger betoningen mer på att tolka *logos* som Guds ord eller Guds son och betonar dess roll i skapelsen och frälsningen.

De skiljer sig också åt i uppmaning av tillämpning och praktiskt ansvar. De historisk kritiska bibelkommentarerna fokusera mer på idéhistorisk bakgrund. De betonar inte praktiska åtgärder i relation till miljö och ekologi såsom de mer ekologiska läsningarna gör.

Mellan Daly-Denton, Miller och de mer historisk kritiska kommentarsserierna är inte skillnaderna så stora. De delar samma grundförståelse av *logos* bakgrund, kanske är det för att Daly- Denton och Miller ändå lutar sig mycket på en kristen tradition. De är inte ute efter att ifrågasätta den på det sättet som Looz gör utan mer intresserad av ”hur kan vi tänka framåt

utifrån det vi redan har?”. På så vis finns det en stor skillnad mellan dem och Looorz även om deras syften, att ge en mer ekologisk läsning, är detsamma. Det visar på de olika strömningar som också finns inom det ekologiska hermeneutiska fältet.

Slutgiltligen ska sägas att ekologiska kommentarsserier av bibeln är under utveckling och det har inte varit lätt att hitta. Även om *logos* nämns i de ekologiska tolkningarna så är de inte riktigt att likställas med de kommentarsserier av mer traditionellt etablerade exegeter som mer djupdyker i *logos* historia utifrån andra omkringliggande traditioner och texter. Det hade varit intressant med en ekologisk kommentarsserie som också hade gått in mer i dessa bakgrunder rent exegetiskt. Nu har mycket av fokuset legat mer på vad Johannesprologen kan betyda idag för våra ekologiska utmaningar, det vill säga att fokus har legat mer på direkt tolkning ur praktisk bemärkelse.

Sammanfattningsvis kan man säga att de olika kommentarerna, de ekologiska och de mer historisk kritiska tycks ha olika uttryckssätt. De ekologiska kommentarerna vilar på en mer etisk grund i sina antaganden utifrån en ekologisk hermeneutik. Där finns en tydligare agenda till vart man vill att bibeltexten ska peka. Det kan i sin tur visa på olika syn på bibelns auktoritet samt syn på hur och i vilken grad bibeln kan bidra med samtida perspektiv på samtida frågor. Frågan kring exegetens uppgift lyfts också till ytan. Vilka perspektiv väljer man att anta och vilka väljer man bort?

4.2 Diskussion

Arbetet med att förstå Johannesprologen med huvudfokuset på *logos* har väckt många frågor. Genom studiet av både historisk kritiska exegetiska kommentarer - Kieffer, Keener och Thompson och ekologiska läsningar - Miller, Daly-Denton och Looorz har flera olika perspektiv uppkommit. Jämförelser av dessa har gjorts och den stora olikheten ligger i de olika utgångspunkterna. Den hermeneutiska linsen skiljer sig åt. Syftena och perspektiven är olika. De ekologiska kommentarerna och böckerna utgår från en ekologisk hermeneutik där förhållandet mellan bibeltexten och miljöfrågor är det som är i fokus. Det är en stark betoning på naturens värde och helande och på den kosmologiske Kristus, den Kristus som finns i allt

skapat och levande. Den kosmologiska bakgrunden till *logos* finns förvisso med i det mer historisk kritiska kommentarerna men utgör då mestadels bakgrunden till begreppet, exempelvis har både Sofia-visheten och hur den hellenistiska tankevärlden förstod *logos* kosmologiska förtecken.

Nedan kommer jag att diskutera de perspektiv som jag genom arbetets gång har funnit. Ekologisk hermeneutik ställer frågor kring varifrån läsningarna kommer. Kommer de tolkningar som görs av *logos* och Johannesprologen från de bibliska texterna och dess bakgrund eller från nutida och samtida angelägenheter såsom klimatförändringar, feminism och social rättvisa? Eller mer specifikt, är det möjligt att tolka *logos* ur ett ekoteologisk perspektiv och att samtidigt göra grundtexten rättvisa utifrån ett mer historiskt textorienterat perspektiv? Ekoteologins kritik brukar ofta bestå i att vara en nutida liberal teologi som inte förhåller sig väl utifrån ett historiskt perspektiv.

Ett exempel på det är Looz som argumenterar för *logos* översättning som *sermo*, det vill säga samtal. I sin bok lyfter hon exempelvis Herakleitos som med *logos* syftade på en evig världsstruktur som finns i allt, påverkar allt och från vilket allt kommer. Senare grekiska filosofer beskrev den här relationen som en process av just samtal och dialog mellan allt levande. Looz tar också upp moderna kvantfysiker och upptäckterna som bl a visar hur allting är sammanvävt. Att dessa tolkningar passar in på *logos* som *sermo* innebär dock inte att sådana betydelser automatisk kan tillämpas på Johannesprologens *logos* som är författad i en helt annan tid. För att ett ord ska uppfattas rätt måste det ändå tolkas i sitt eget sammanhang, inte utifrån hur det använts i andra sammanhang. Looz fokus verkar ligga på att tolka texten utifrån en nutida kontext. Samtal passar bättre för en Gud i klimatkrisens tid. Det medför dock vissa textproblem. Argumentationen är inte hållbar hela vägen fram. Det är lätt att förvränga betydelsen av texten, som förvisso är Looz argument kring varför *sermo* försvann som översättning. Hon menar att historien blev förvrängd, människor med makt valde aktivt bort den översättningen. Det vore intressant att forska vidare i, varför vissa översättningar väljs bort och andra tillämpas. Looz poäng är att alla dessa metaforer och bilder är skapade av människor (män, i synnerhet) i särskilda tider av historien för att definiera relationen med den andliga verkligheten. Det är bilder som hade ett syfte i en värld där människor styrdes av våldsamma, imperialistiska monarker. Metaforerna hjälpte också

maktens centrum att legitimera och förstärka sin makt. Hon menar att vi bör se till nya bilder i vår tid, bilder relevanta för våra liv och vår tid. På det viset tror jag att Looz bok är inne på någonting annat än att finna den tolkningshistoria av *logos* som vuxit fram och kommit att bli den gällande. För det verkar klargjort att *logos* översättning som Ordet blev kanoniserat, det går inte att argumentera emot. Däremot kan Looz ha en poäng med sitt kritiska perspektiv till uttolkningshistorien. Det har vi sett i många fall i historien t ex kvinnor som sorterats ur historien för att ge företräde till män och deras historier. Historiens vinnare skriver historien och mycket är fråga om vilket perspektiv man lägger an.

Sermo eller samtal skulle kunna vara en möjlig översättning av *logos*. Det blir dock svårt att se hur man skulle kunna motivera att det är den som författaren använder sig av och som tidigare läsare förstod texten som. Särskilt i vers 1:14 av Johannensprologen blir det problem med översättningen: "Samtalet blev kött och slog upp sitt tält bland oss". Hur kan ett samtal tälta? Det fungerar inte riktigt.⁶⁴ Risker här verkar vara att man hittar en ny betydelse av ett ord och blir fascinerad över den och vill att den ska vara den "riktiga". Däremot om man bortser från vad texten betytt i sin ursprungskontext och istället fokuserar på hur den kan förstås eller tolkas i helt andra kontexter öppnas det upp lite. Då kan man mycket väl tala om *logos* som samtal och hur Kristus är samtalet. Där har Looz bok mycket att bidra med. En fundering är varför hon inte betonat Gud som skapare och vishetsbakgrunden. Där skulle många ekologiska poänger kunnat göras liksom de andra ekologiska läsningarna tar fasta på. Looz gör som sagt många påståenden om kyrkohistoria och översättningar och i detta begränsade arbete har jag inte haft möjlighet att granska dessa, så jag lämnar det öppet. Det hon påstår om exempelvis Calvin släpper jag. Det hon gör är något mer kreativt och inte nödvändigtvis bundet av *logos* ursprungsintention och betydelser. Det i sig kan diskuteras men det går utöver ramarna för denna uppsats.

Det som framkommit i de mer historisk kritiska kommentarsserierna är att Johannes går utöver vad visheten står för i visdomslitteraturen i sitt *logos*. Visheten är där gudomlig men en viktig skillnad att hon aldrig själv är detsamma som Gud. I vilken grad Johannesevangeliets författare själv uppfunnit sin betydelse av *logos* och i vilken grad personen inspirerats av dess olika bakgrunder är intressant att fundera över. En annan skillnad gentemot visheten som kommentarerna tar upp är att Visheten skapades av Gud före begynnelsen. Detta sätts i

---

⁶⁴ Utifrån epostkonversation med Dan Nässelqvist 28 september 2023.

kontrast till *logos* i Johannesevangeliet som "var". Det är klart att vishetslitteraturen bidragit med inspiration till Johannes men en del saker skiljer sig som sagt också åt. En ytterligare skillnad är det feminina *Sofia* gentemot det maskulina *logos*, förvisso förklarar utifrån att det maskulina *logos* passade bättre till en manlig Jesus. Men det är ändå en skillnad som inte helt kan förklaras. Det hela väcker återigen samma fråga som i fallet med Looz. Till vilken grad kan ett ords betydelse eller tillämpning automatiskt överföras från en kontext till en annan med bibehållen innebörd? Jag vill hävda att det verkar som att Johannes betydelse av *logos* är hans egen, även om *logos* bar en ursprungsförståelse med sig med syfte att ändå kunna bidra med en viss förförståelse. Det hade alltså redan en bakgrund men Johannes gav *logos* en ny innebörd. Filons och den hellenistiska tankevärldens förståelse av *logos* skiljer sig även den åt från Johannesprologens *logos* på några viktiga punkter. Johannes intresse verkar handlar om medlingen av evigt liv till en alienerad mänsklighet. Filon lägger också vikt vid förnuftet och *logos* medan Johannes mer lägger vikt vid "Ordet" och den aspekten. Även om Filons *logos* delvis var personifierat skiljer sig ändå Johannes Kristus-*logos* som en historisk verklig människa. Medan stoikernas *logos* genomsyrar världen, är Johannes *logos* i motsats till världen. Johannes *logos* är också personligt i motsats till de mer abstrakta principen i det grekiska tänkande - hans intresse verkar vara kristologiskt och inte metafysiskt. Johannes *logos* var någonting nytt och det blir problematisk att helt tillämpa och översätta betydelsen som varit från de andra kontexterna runt dess skapande.

Det är intressant att lyfta fram de ekologiska kommentarernas kosmologiske Kristus. Den Kristus som finns i hela skapelsen. Det är dock inte detsamma som att säga att allt skapat är Gud. Vi är inte Gud. Men alla bär vi Kristus, *logos*, gnistan av gudomlig kärlek, inom oss. Och samtalet mellan oss, det är manifestationen av det heliga. Det är däri hoppet finns. Daly-Denton åberopar en förståelse av *logos* som Guds dröm för skapelsen, i motsats till den mardröm vi nu har försatt oss i gällande klimatförändringarna. Förståelsen ligger närmare stoikernas förståelse av *logos* som den kraft som genomsyrar världen. Jesus står i nära förbindelse med naturen. I de mer historisk kritiska kommentarerna verkar Johannes *logos* snarare vara i motsats till världen och fokus ligger på gåvan av evigt liv. Kanske beror det på att Johannesevangeliet ofta omtalas som ett andligt evangelium som ibland har stått i kontrast och motsats till naturen och skapelsen. Till jorden här och nu. Jesus Kristus är preexistent och därmed särskild från denna världen. Det är en dualistisk världsbild av jord och himmel, ande och materia. De ekologiska kommentarerna vill hävda att så inte är fallet. Istället lyfter de den

nära relationen mellan Kristus och skapelsen som finns i evangeliet. Både Miller och Daly-Denton betonar det *logos* som associeras med Guds gudomliga kreativa skaparkraft men särskilt också det faktum att detta verk fortfarande pågår och ännu inte är slutfört. *Logos* verkar fortfarande. De betonar också inkarnationen att *logos* blev kött och att det är just ordet *sarx* som då används, som refererar till det jordiska och förgängliga livets sfär. Jesus mission handlar inte bara om människor utan om hela skapelsen. Han kommer med frälsning för hela världen, såväl till människor som till allting annat skapat. Hans inkarnation bygger en brygga mellan den andliga världen och den jordiska, inte en separation.

4.3 Slutsatser

Genom uppsatsskrivandets gång har några slutsatser kunnat dras. Ekologiska läsningar av bibeln har jämförts med de mer historisk kritiska kommentarsserierna, Keener, Kieffer och Thompson. Huvudalternativen till bakgrunden såsom den redogörs för i de historisk kritiska kommentarerna rör sig mellan ett judisk och ett hellenistisk arv. Den judiska bakgrunden framgår av hänvisningarna till 1 Mos, davar och memra. Judisk vishetslitteratur där visheten personifieras och deltar i skapandet av världen tycks vara den mest etablerade bakgrunden till *logos*. Gränsen mellan judiskt arv och hellenistiskt tänkande är dock flytande. Prologen kan förstås gentemot bägge två. En hellenistisk judendom där det grekiska och judiska möts, är den miljön där Johannesprologens *logos* förstås. Vi vet inte om det finns en påverkan av Filon men han strävade efter en syntes mellan det bibliska förståelsen av Guds skapande ord och de grekiska tankesättet och förståelsen av *logos*.

Uppsatsen har också cirklats runt ekologiska läsningar av bibeln och vad dessa är. Fältet är fortfarande under utveckling och på framväxt. Ekologiska läsningar av bibeln kan ta sig olika uttryck. Olika metoder och tillvägagångssätt för att ta sig an en ekologisk hermeneutik har växt fram varav tre nämns i denna uppsats: the recovery approach, the Earth Bible project och the Exeter Project. De tar sig alla olika uttryck men gemensamt är att de försöker tolka de

bibliska texterna utifrån människans utmaningar i klimatkrisens tid, och utifrån detta försöka återställa de brutna förhållandet med skapelsen och människan utifrån en teologisk horisont.

De ekologiska läsningarna av Johannesprologen med fokus på *logos* har i denna uppsats representeras av Daly-Denton, Loorz och Miller. De har gett olika perspektiv. Vad de ekologiska läsningarna har gemensamt är att de tolkar och betonar *logos* som en kraft eller princip som är närvarande i hela skapelsen, en pågående kraft som uppmanar människor att ta ansvar för att vårda och skydda naturen. Det finns också ett fokus på "interconnectedness" det vill säga hur allting hör samman. Som i Loorz fall i översättningen av *logos* som samtal och Daly-Denton och Miller som menar att "Ordet blev kött" inte behöver betyda man i ren bemärkelse utan kött som i allt levande och att det däri finns en relation, en sammanvävning mellan allt "kött" i skapelsen så som i den materiella världen. I de historisk kritiska kommentarerna ligger betoningen mer på att tolka *logos* som Guds ord eller Guds son och betonar dess roll i skapelsen och frälsningen.

Sammanfattningsvis kan man säga att de olika kommentarerna, de ekologiska och de mer historisk kritiska tycks ha olika uttryckssätt. De ekologiska kommentarerna vilar på en mer etisk grund i sina antaganden utifrån en ekologisk hermeneutik. Där finns en tydligare agenda till vart man vill att bibeltexten ska peka i fråga om samtida frågor och utmaningar för vårt samhälle. De historisk kritiska kommentarerna återger mestadels en idéhistorisk bakgrund. Det kan i sin tur visa på olika syn på bibelns auktoritet samt syn på hur och i vilken grad bibeln kan bidra med samtida perspektiv på samtida frågor.

Bibliografi

Bibeln, 1999. Örebro: Libris

Buch-Hansen, G, 2018. *The Johannine Literature in a Greek context*. I: Lieu, J & Boer, M (red.) 2018. *The Oxford Handbook of Johannine Studies*. First edition. Oxford: Oxford University Press.

Daly-Denton, M, 2019. *John: An Earth Bible Commentary : Supposing Him To Be The Gardener*. London: Bloomsbury T&T Clark.

Horell, G. D, 2022. *Ecological Hermeneutics. Orgins, Approaches and Prospects*. I: Marlow, H & Harris, M (red.) 2022. *The Oxford handbook of the Bible and ecology*. New York: Oxford University Press. S. 19-34.

Keener, C, 2003. *The Gospel of John: A Commentary*. Massachusetts: Hendrickson.

Kieffer, R, 2013. *Johannesevangeliet 1-10*. 2. utg. Stockholm: Verbum.

Leonhardt-Balzer, J, 2018. The Johannine Literature and Contemporary Jewish Literature. I: Lieu, Judith & Boer, Martinus C. de (red.) 2018. *The Oxford Handbook of Johannine Studies*. First edition. Oxford: Oxford University Press.

Loorz, V, 2021. *Church of the Wild: How Nature Invites Us Into The Sacred*. Minneapolis, MN: Broadleaf Books.

Miller, S, 2022. John's Gospel. I: Marlow, H & Harris, M (red.) 2022. *The Oxford Handbook of The Bible and Ecology*. New York: Oxford University Press. S.228-240.

Thompson, M, 2015. *John: A Commentary*. The New Testament Library. Louisville: Westminster John Knox.

White, L, 1967. *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*. I: Science, 155(3767). s.1203-1207.

E-postkonversation med Dan Nässelqvist 28 september 2023.